

Kiss J. Botond

Szürke való, zöld álom

– Mi szerezhető vissza az elveszett paradicsomból –

– Kiss J. Botond biológus élete nagy részét a Duna deltájában töltötte, most is ott él, s szakmai és közéleti tevékenysége folyamatosan e terület természeti értékeinek a megóvására, megmentésére, sőt sok esetben már csupán esetleges visszaszerzésére irányult és irányul ma is. Mi adott hitet ehhez a szívós küzdelemhez? Hitt-e és hisz-e a biológus abban, hogy a Föld még mindig csodálatosan gazdag, de egyre szegényedő élővilága megtartható legalább a mai állapotában?

Biológus vagyok, állítólag nem is a legrosszabbak közül, erre tettem föl az életemet. És amint az évek során egyre több összefüggésre jöttem rá, megértettem, hogy ellentmondás élesül az emberi tevékenység és környezetünk, az élő és élettelen Természet között, s ez a jelenség mindinkább fokozódik. Innen már csak egy lépés van a tenniakarásig, ami előbb népszerűsítő- majd tudományos írásokban nyilvánult meg, és később, Románia egy gyászos korszakának lezárása után a Duna-delta örintézményének megszervezésében csúcsosodott ki. Elvben még továbbfejlődött volna a folyamat, hisz egy ideig természetvédelmi főtisztviselőként is működtem a minisztériumban, de a szívem szerinti időszak az volt, amikor az deltai ökológiai örtestületet vezettem, hisz öt évig rendet teremtettünk-tartottunk e csodálatos országrészben. S amióta ráébredtem, vallottam s vallom azt a nézetet, hogy Földünk, ill. a minket körülvevő Természet roppant törékeny és sebezhető, s az embernek saját magával szembeni kötelessége védelmezni ezt a sok szépséget. Nemcsak arról van szó, hogy tartozunk vele az utódainknak, de nem is vagyunk följogosítva arra, hogy mindent elherdálva megfosszuk őket ezektől a szépségektől. De, hogy gyakorlatilag mit tudunk mindebből megőrizni – ez már fogas kérdés.

Ha már a hit kérdése merül föl, hadd kontárkodjam illetéktelenül bele egy kicsit a bölcsészetbe, ill. ennek egyik sokat vitatott kérdésébe, a dualizmusba.

A taoista filozófiában a kettős koncepció ismert jelképe az egymásbafonódó, egymást kiegészítő kozmikus erőket megtestesítő két alak, a *jin* és *jang*. Hagyományos színeik, a kék és vörös, két ellentétes elem, a víz és tűz megtestesítői, de jelentik a hegy napos és árnyékos oldalát, a férfit és nőt, világosságot és sötétséget, jót és rosszant, valamint számtalan, ellentétes, de a másik nélkül elképzelhetetlen statikus objektumot, jelenséget vagy folyamatot. Sőt, akár így is ábrázolhatnánk vallásaink alap gondolatát: az Isten és a Gonosz egymástól elválaszthatatlan kettősét. Bár engem az ábra mindig egy kicsit azt ebihalakra emlékeztet, különösen fehér-fekete nyomtatásban, úgy érzem, a Természethez való viszonyunkat is tükrözi. Ha annyi átalakító, sőt romboló-pusztító tényező zúdul reá, ha pusztulás fenyegeti, egy kozmikus Igazság, az általános egyensúly megtartása érdekében olyan erő is kell legyen, amely védelmezni próbálja. Nem fehér paripán lovagló mesebeli dalia, hanem a szakember, akinek szeme fölismeri a veszélyt s meg is tudja fogalmazni, közvetíteni az információt. Az elkötelezett környezetvédő, aki hiszi, hogy fontos, amit tesz, s e hitért áldozni is tud. Nemcsak

anyagiakat, hanem akár testi és erkölcsi gyötrelmet, életéveket, akár családot, egészséget, életet is. Aki fölvesz egy eleve elvesztett küzdelmet a Zászló becsületéért, mert érzi, ezt kell tennie. Nálam, gondolom, e hit mellé jó adag makacosság is társult, amit ugyan fölmértem s elismertem magamban, hogy megbosszulhatja magát, de tudatosan igyekeztem a saját belső mércémnek megfelelni, még akkor is, ha nyilván keményen meg is fizetek érte. Pedig gyakorlatilag értelmetlen az egyéni partizánharc, hisz személyes szinten megoldások helyett csak önemésztő-önpusztító helyzetet tudunk magunknak teremteni. Tény, hogy valós eredmények kimutatásában legfontosabbak az olyan embertömegek, amelyek megértik, hogy környezetünk védelme – önmagunk védelme, hogy környezetünket tönkretéve az Emberiség jövőjét kockáztatjuk;

– A Duna-delta természeti világának alakulását testközelből látni évtizedeken át nemcsak sok örömet és bizonyára sok keserűséget is jelentett a biológus számára, hanem lehetőséget is arra, hogy megfigyelje és rangsorolja a természetet, a természetes élővilágot károsító tényezőket. Melyek ezek a tényezők? Melyek azok, amelyek elvileg megszüntethetők és melyek azok, amelyek nem, de kártékony hatásuk csökkenthető, minimalizálható? Melyek azok a gondok, amelyek helyileg is megoldhatók, és azok, amelyek megoldásához szélesebb – országos, nemzetközi – összefogás kell?

Mit is választhatnék ki a természetet károsító tényezőkből, hogyan rangsoroljam őket, amikor minden összefügg, egymást befolyásolja, egymástól elválaszthatatlan? Sőt, mi több, épp robbanásszerűen változó dinamikájuk miatt egyre bonyolultabb helyzetbe hozzák az emberiséget. Pl. kőbaltás ősről csak napok munkájával tudott valami nagyobb fát kidönteni s legfeljebb az erdők fölégetésével, később kifinomodó vadászeszközeivel bírt környezetének élővilágában lényegesebb károkat okozni. Ellenben a mai technika már egész földrészek elpusztítására is képes, s a két időszak közötti tízezer év Földünk korában csak egy pillanat. Vagy itt az általános fölmelegedés, aminek okát egyre inkább a felelőtlen, meggondolatlan emberi tevékenységben véljük fölismerni s ami akár világhatárátöréssel is végződhet.

Kezdeném talán az Emberiség számának példa nélküli ritmusban való növekedésével, már csak azért is, mert ismert tény, hogy a mennyiségi változások átcsapnak minőségibe. A jelenség valós kiértékeléséhez biológus helyett inkább egy demográfiai szakemberre volna szükség, itt csak olyan számadatokat mondhatok, amelyekhez elvben bárki hozzáférhet. Tehát a bibliai Ádám és Éva óta, napjainkban Földünk összpulációja jóval meghaladta a hat milliárdot, közben másodpercenként 3 személlyel szaporodva. A jelenség ok-komplexumában egyrészt ott van a születési ráta jelentős növekedése, másrészt az elhalálozások csökkenése, elsősorban a közegészségi helyzet és orvosi ellátás általános javulása, valamint az élelmiszertermelés növekedése következtében. Szakemberek szerint ez az elképzelhetetlen nagyságrendű embertömeg mintegy három évtized múlva már megduplázódik. Persze, a dolog nem ilyen egyszerű, a népesség rohamos növekedése nem általános jelenség, hisz sok ország demográfiai helyzete épp hanyatlóban van, előregedik, fogy a lakosság, elsősorban az iparilag fejlett, magas életszínvonalal rendelkező országokban, míg pl. Afrika, Dél-Amerika, Délkelet-Ázsia legtöbb állama valóságos demográfiai robbanást mutat, ami talán csak évtizedek múlva enyhül. Erőszakos beavatkozással rövid távon talán lehetne lanyhulásra kényszeríteni a növekedési tendenciát - élő példa Kína szigorú születésszabályozási politikája - viszont a szociológusok itt már konstatálják a lakosság előregedését, a termelőknek a fogyasztói kategóriába való átcsoportosulását, konkrétan rákérdezve, ki tartja el a holnap nyugdíjasait, ha nem lesz elég dolgozó fiatalság.

Mindezekhez tegyük hozzá, hogy a statisztikai adatok szerint minden második ember városban él, tehát nem termel élelmiszert, legfeljebb iparcikkeket, miközben maguk a

városok, valamint az urbán-létünkkel kapcsolatos számtalan egyéb létesítmény, pl. közlekedési hálózat, repterek, termelési-szolgáltatási létesítmények, szemételepek stb. egyre nagyobb területeket szakítanak ki környezetünkből. S ami valóban gondba ejt, hogy a roppant embertömeget rohamosan fejlődő iparágazatok szolgálják ki, hisz mindenki enni, öltözködni, lakni, közlekedni stb. szeretne. Az ipar viszont felhabzsolja Földünk hagyományos energiataralékait, nyersanyagait, ugyanekkor elképzeltetlen környezeti szennyeződést okozva. Erre a különlegesen összetett kérdésre nem is merek bővebben kitérni, inkább egy példát hoznék a népesség fölgyorsult növekedésének hatásairól a szabad természetre.

India lakossága 1970-ben kb. 540 milliónyi volt, alig másfél évtizeddel ezelőtt 900 millióra növekedett, 1999-ben 1.000.848.550 lakost írtak össze, a 2007-es népszámlálás pedig már 1.129.866.154 lelket vett számba. Személy szerint kétszer jártam Indiában, előbb az északi államokban, ahol is legtöbbit Radzsahsztánban, ahol majdnem egy hónapig időztem. Mindaddig olvasmányaim, valamint a dokumentumfilmek hatására egészen másnak képzeltem el Indiát, elsősorban életben gazdag dzsungelnek. A realitás viszont egészen mást mutat. Ez ország részben erdőt, vagy egyéb zöldet a nemzeti parkok védett területein kívül alig látni, az uralkodó színek a sötét és sárga. Sőt, ottjártamkor tél lévén, az ég is ólomszínű volt, heteken át egy csepp eső nem esett, hisz a monszum ideje még messze járt, felhőket is csak később láttunk, amikor átmentünk Nepálba. De hát hogyan is zöldüljön ki valami? A sarjadó fűvet rögtön fölfalja valami mohó kecskeszáj, az elérhető galyat pedig hosszú nyélre erősített görbe sarlószerűséggel vágja le a gazda örökké éhes állatainak. A megművelt földeken, amelyeket tuskosövény vagy magasra tapasztott agyaggal választ el egymástól, néhol egy-egy magányos fa árválkodik, ami talán csak azért maradt meg, hogy legyen, ahova a munkára kiment paraszt tarisznyáját fölakassza, s maradjon legalább tenyérnyi árnyéka, ahol szunyadhat egyet. Mégis, a biológiai sokféleség még gazdag, elsősorban madarak, de meddig? Akkor láttuk a rendkívül impozáns, fehér szibériai darvak Kunovat-i populációjának két, legutolsó mohikánját, ezek a madarak jó 6000 km-es odisszea után jártak ide telelni, átkelve a Himalája hólepte csúcsai fölött. Azóta végleg eltűntek, ezt a populációt is fölmozsolta az életterüket módosító, kíméletlen emberi beavatkozás, meg saját fajuk magatartástörténetének buktatói. Most, ha a *Google Earth* programmon ezt a vidéket keresem, már nem is találom az ott látott csatornákat, tavakat, megcsappant akár a szent Jamuna folyó is. Nem csoda, az általános fölmelegedés éghajlatváltozásai a monszumesők elmaradásában is jelentkeznek, itt pl. eltűnik az éltető víz. Mintegy 1000 km-re délebbre, Orissa államban, ahova második útam vezetett, már inkább bőviben vannak a vizes területeknek, de jórésük annak is rizsföld, s ami a távolból erdőnek látszik, nem más, mint a falvak házeit beárnyékoló fák. Annyira sűrűn lakott ez a terület, hogy lassanként kiszorul, elszorvad a vadon élete. Így egy hét alatt mindössze két vadon élő emlőst láthattam, a pálmamókust és a szent hulmánmajmot, két béka- s egy gyíkfajt, a madárvilág meg csak szomorú árnyéka annak, amit a turisztikai reklámanyag ígérget. Ne értsük félre, India így is végtelenül érdekes és lebilincselő, de érzem, hogy mindez halvány árnyéka annak, ami volt s amit szeretnénk megtartani.

- **Az emberiség gondolkodó és saját jövője iránt felelősséget érző kisebbik része már évtizedekkel ezelőtt rájött arra, hogy a természet veszélyben van, és ezzel együtt az emberi civilizáció léte is veszélybe kerül. Megjelent a természetvédelem fogalma, megalakultak a természetvédő mozgalmak, szervezetek, létrejött a természetvédelem könyvtárnyi irodalma. De mindezen évtizedek alatt a helyzet nem javult, hanem folyamatosan romlott, újabb fajok haltak ki, újabb óriási területekről írtották ki az őserdőket. Mi az, ami nem működik vagy rosszul**

működik a természet, a természetet kíméletlenül kizsákmányoló és romboló, valamint az azt védeni próbáló erők között?

Gondolatindítónak idézek egy 1872. március 1-én elfogadott törvényből: "*Az Egyesült Államok szenátusa és képviselőháza elhatározta, hogy a Montana és Wyoming territóriumokban, a Yellowstone folyó eredete közelében fekvő területen ezennel törvényesen megtilt minden letelepülést, földek birtokbavételét és eladását, mivel ez a terület nyilvános parknak tekintendő, mely a nép kedvtelésére és szórakozására szolgál.*"

A természetvédelem gondolata vagy szükségességének megérzése igen régi, nem okvetlenül a közelmúltban fedezték föl. Ilyen volt pl. a megújuló erőforrásoknak az u.n. természeti népekre jellemző tartós fölhasználása, ami bevett szokásokban mutatkozott meg, vagy akár lelki megnyilvánulásokban is, mint mondjuk a tabu fogalma. Hasonló elven alapult az urasági vadaskert exkluzív megóvása, vagy akár az öreg deltai halászok naiv megfogalmazása is a halászati tilalmi időről, amihez Isten rendelte el a jogalapot, hisz az élőlényeknek azt parancsolta, hogy sokasodjanak és szaporodjanak, amihez lehetőséget kell biztosítaniuk. Így születtek a környezetvédelmi rendelkezések, alakultak meg a természetvédelmi szervezetek, védett területek - a fenti idézet az államokbeli Yellowstone-i Nemzeti Parkra vonatkozik. Románia az 1989-es változások után kezdett fölzárkózni a nemzetközi környezetvédelmi-természetvédelmi egyezségekhez, így születhetett aztán meg a Duna-delta Bioszféra Rezervátum is, amiről szó lesz még ezen írásban.

Sokak szerint az emberiség legnagyobb veszedelme talán nem is egy, a világegést kiváltó háború lenne. A jövőt fürkésző futurologusok a Világvégét valószínűbbnek látják energiatartalékaink kimerítésében, környezetünk vegyi- és rádióaktív szennyezésének következtében, élő örökségünk könnyelmű elherdálásában. A baj azomban ott van, hogy hiába szajkózzuk, vagy akár fölmérjük is, hogy környezetünket oktanul pusztítva nemcsak a biológiai sokféleségen vágunk gyógyíthatatlan sebet, de az Emberiség jövője is kritikus helyzetbe kerül. A realitás az, hogy a mindennapi gondok, pillanatnyi anyagi érdekeltségek félretételek velünk a jövővel kapcsolatos aggodalmakat.

Sajnos, nem csak egzaltált szobatudósok vagy unatkozó zöldszervezetek témája ez, a kérdés világviszonylatban is egyre élesebb lesz, hisz az emberiség robbanásszerű növekedése, a civilizált társadalom egyre magasabb szintű igényei óhatatlanul a természeti erőforrások kimerítéséhez, valamint környezetünk visszavonhatatlan átalakulásához vezetnek. Így pl. a kíméletlen erdőirtás. Elsőre teljesen valószerűtlenül hangzó, de komoly forrásból származó értesülések szerint világszerte minden percben 28 ha erdőt tarolnak le! Így Nepálban alig 40 % maradt meg az eredeti erdőterületből, Indiában 14 %, Pakisztánban csak 3 %, s a fölsorolást hosszasan lehetne folytatni. Ami a következményeket illeti, ezúttal gondoljunk a biológiai sokféleségre. Csupán Dél-Amerika esőerdőiből mindeddig kb. 95.000 virágos növényfajt írtak le, s valószínűleg több tízezer mindeddig még földéretlen. Ha pedig kiirtjuk az erdőt, e növények legtöbbje bizonyára örökké ismeretlen is marad, ökológiai és gazdasági szerepével együtt. Ki tudja, Brazília őserdeiből talán épp most valami eddig kezelhetetlen kór, mondjuk a rák gyógyszere tűnik így el végérvényesen.

Bár az erdők jelentősége az időjárás- és éghajlat befolyásolásában, valamint ezek gazdasági következményeiben jólismert, kezdve az oxigéntermeléssel s végezve a talajvédelemmel, mégsem sikerül az erdők letarolását megakadályozni. Gondoljunk csak a minálunk olyannyira elharapódzott, felelőtlen erdőirtásokra, ill következményeikre, a völgybe csúszott hegyoldalakra, odalett termőföldre- termésre, romba dőlt házakra, vízbe vészett életekre. Pedig hosszabb távon gondolkodva, mint a pillanatnyi szükség vagy az évi profit, rájöhethünk, hogy végső soron nemcsak a statisztikai szám adatok csökkenéséről van szó, de a

tét akár az emberiség sorsa is lehet. A természetben minden rendszertani egységnek jól meghatározott szerepe van, állományingadozásai vagy a csoport végleges eltűnése beláthatatlan ökológiai – és nem ritkán – távlati gazdasági következményekkel járhat.

Azt hiszem, a szerénységet félretéve, idevetett magyarázatként idézhetek egyik könyvemből, a 2008-as kiadású *Igy láttam Indiát* c. kötet utolsó fejezetéből, Dubai álmvárosával kapcsolatban:

Természetesen, a felhőkarcolók tövében a nagy fénynek megvannak az árnyoldalai is. Pl. ilyen a gigantikus építkezésekhez sokfelől összetoborzott szakképzetlen munkaerő sorsa – olvasom, hogy volt olyan év is, amely 900 halálos munkabalesettel zárult a bevándorló vendégmunkások gettóinak lakóiból. Vagy a szolgáltatási ipar sokféleségének gondolkörében el lehetne tűnődni annak a bizonyos 8 % női alkalmazottnak az életvitelén. Ami pedig szintén meggondolkoztató, hogy egy ilyen méretű beavatkozás a természetes környezetbe, mint világvárost teremteni a sivataghatárolta tengerparton, milyen utóhatásokat gerjeszt. Hisz a gigantikus méretű építkezések rengeteg hulladékot eredményeznek, szennyeznek vizet, földet, levegőt. Beépítik a tengerparti homokot, az öböl medrét pedig mélyre kotorják, hogy parthoz húzhasanak a nagy óceánjárók is. Még maga a sivatag sem marad meg természetes állapotában, autópályák szelik át, száguldó terepjárók barázdálják mindenfele a szélhordta dűnéket.

De hát mit számít a világgá kergetett sivatagi antilopok sorsa, a tönkretett halállomány vagy teknőspopuláció, a tengeri madarak, delfinek, esetleg korallpolipok léte olyankor, amikor a mindenható ŰZLETről van szó!?! Az egész világot behálózó gazdasági rendszertől, amelynek mértéktelen fogyasztása fölemésztí energiá-tartalékainkat, megsemmisíti természetes környezetünket, miközben egyre jobban fölgyorsuló ütemben gigantikus szemétkerakóvá pusztítja le Földünket. Közben a virtuális bankszámla friss nullákkal gyarapodik, amit majd újabb üzletbe lehet befektetni.

Igen, az üzlet. Ennek kedvéért, ill. a profitjáért folyik a harc s a mai nyereséget fizetjük egyre keservesebben sokadíziglen.

Eszembe jut az anekdóta bölcs kádjának mondása, aki szerint mindenkinek igaza van, még akkor is, ha pont az ellenkezőjét állítja, mint vitapartnere. Az üzlethez elsősorban tőke, ill. üzletember kell, akinek célja megnövelni ezt a tőkét. Hogy neki nincs is már szüksége arra a bizonyos profitra, hisz az unokájának unokája is lenne mit aprítson a tejbe, az már nem is lényeges. Termelni, majd eladni kell egy poduktumot, legyen az akár teljesen fölösleges, vagy akár ártó valami is, gondoljunk csak a genetikailag kezelt szervezetekből készült élelmiszerekre, hosszabb távon rákkeltő kozmetikumokra, nem beszélve a fegyvergyártásról. Minden érdek meg tudja teremteni a magamagát szentesítő ideológiát, lám, milyen társadalmi jótett amit végzünk, van munka, ill. fizetés, milliárdoknak életlehetőség. Minek az a környezetvédelmi megszorítás, csak a fejlődést gátolja! Nem baj, majd elítéli a képviselő, megszavazza a Parlament, elrendeli a miniszter vagy kormányfő stb., hogy megnyíljon a kiskapu s be lehessen settenkedni, vagy akár betörni a megmaradt mikroédenbe.

És ami meggondolkoztató: nem húzni határvonalat két, teljesen elkülönített tábor közé, nincs abszolút romboló és védő. Pl. sokmillió vagyónú üzletember létesít vadaskertet, ahol néhány napi öldöklés után akár egy évig is nyugalom van. Rendben van, nem azért tartja fönn s őrizteti a parkot, mert szereti az állatokat vagy meg akar menteni egy erdőt a tarvágástól - a létesítmény inkább státusszimbólum, maga a vadászat pedig kitűnő alkalom a fontos kapcsolatok ápolására, vagy lefektetni valami újabb üzlet alapjait. Az eredményben benne van az is, hogy fönnmarad egy darab Természet a maga biológiai sokféleségével együtt. – *Neked is igazad van, fiam* – mondja a bölcs kádi.

Románia ébredő demokráciájának hajnalán környezetvédelmi szempontokból is sok

reménységet tápláltunk, hisz hallomásból tudtuk, hogy máshol milyen sokba kerülhet pl. a hajóúrr fenékvízének kieresztése, vagy akár egy eldobott cigarettacsutka. Valóban, egyes remények teljesültek, jogrendünk lassan fölzárkózik az úniós szintre, megszülethetett egy sereg védterület, lám pl. a *Natura 2000* sokat emlegetett védterület-hálózata, alakul a környezetet védő ellenőrző rendszer, sőt, kívülről jelentős pénzeket lehet fölszippantani ilyen célokra. A baj nem itt van, hanem ott, hogy mindez még mindig nem működik kellő mértékben.

Im egy keserves példa. Annak idején, amikor a Duna-delta Bioszféra Rezervátumot létrehozó törvényjavaslat fölött bábáskodtunk, valakinek az a merész gondolata támadt, hogy az új intézmény vezetőjének ne igazgatója legyen, mint mondjuk a falusi kulturothonnak, hanem kormányzója, legalább helyettes államtitkári ranggal, ami majd kellő súlyt ad az új létesítménynek. Nagyon tetszett a gondolat, s csak néhány politikai fordulat után jöttünk rá, hogy nem azt eredményezte, amire számítottunk. A lényegesebb funkciók politikai leosztás következtében kerülnek ide vagy oda, így az illetékes is. A politika meg a csoport gazdasági érdekek ideológiai megnyilvánulása, a funkció pedig lekötelez. *Ergo...*Nem ragozom tovább.

Más példa: a környezetvédelmet célzó EU-pénzek. Intézmények, tisztviselők osztogatják, bölcsen megírt projektek szerint, amelyeket versenytárgyalás alapján ítélnék meg. A rendszer olyan, mint egy Wertheim-szekrény, csak akkor lehet kinyitni, ha jó a kulcs hozzá. A kulcs pedig szépen hangzó kulcsszavakból áll, lehetőleg angol tükörfordításban. Jó projektet írni nem is egyszerű, valóságos mesterség a maga mesterembereivel. Így eshet meg, hogy a projektet megkapja egy X utca Y száma alatti legénylakásban székelő obskurus cég, ez aztán alszerződésben kiadja egy másik intézménynek, a cég leföli a különbözetet, az alvállalkozó pedig terminusra elvégzi a munkát. Jól-rosszul? Ez más kérdés. Fő a szép zárójelentés és pénzügyi elszámolás. Az eredmény meg nagyon sok esetben csupán szórólapok kiadásában, hangzatok összejövetelek szervezésében, szemináriumok megtartásában jelentkezik. Erről jut eszembe a gyerekkorban hallott anekdóta a cigányról, aki be akar lépni a Pártba s a vizsgáztató bizottság elnöke rákérdez, tudja-e a jelölt, mi az a szeminárium? – *Almából les almárium, silvából les silvórium, semmiből semminárium* – válaszolja a cigány. Ennyit erről.

Személyes tapasztalataimból csak egyet említek. Öt évig vezettem a Duna-Delta Bioszféra Védterület akkoriban tisztelt-rettegett Őr-és Ellenőr Testületét s hihettem, hogy a majd százfőnyi egyenruhás legény segítségével mi megvédjük majd azokat a sasokat-gödényeket. De csalódnom kellett, mert amikor megszorogattunk egy bizonyos Urat, aki a hatyúkat lődözte a szigorúan védett területen, úgy kilódítottak az általam szervezett testületből, mintha soha ott sem lettem volna... Pedig nem is volt olyan nagy úr, de a gazdája volt befolyásos...Később hallottam, hogy neki is három telefonbeszélgetésébe került, hogy kidobasson. Egy-két év múlva aztán már találkoztunk egymással a Parlamentben, de a Nagy Férfiú biztosan nem emlékezett már egy ilyen bagatell epizódra, én pedig nem hoztam szóba.

És most kérdezhetem, vajon hogyan működik a természetvédelem?

– Jelentenek-e megoldást a problémák e gubancában a természetvédelmi területek? Megmenthető-e a Föld élővilága néhány vagy akár sok, de a Föld egészéhez képest mégis jelentéktelenül kicsi „békés szigeten”? És ha nem vagy csak részben, akkor mire valók ezek a területek: kísérletnek, útmutatásnak, vizsgálatnak az érzelmes lelkek számára? Milyen konkrét tapasztalatokra tett szert a biológus mindezzel kapcsolatban a Duna-delta sajátos körülményei között?

A természetvédelmi területek, legyen az akár kisországnyi vagy akár csak egy védett fa

körül, valóban próbálnak valamit elérni, szigetszerűen megőrizni valamit, amit értéknek vélünk. Mindez lehet akár csak kísérlet is, vagy csak bizonyos ellenérzések megszüntetése a politikai támogatás érdekében, de a cél valóban megmenteni valamit azon a bizonyos szigeten.

De minden ilyen terület valójában egy-egy ostromlott vár, amit lassanként lemorzsol vagy bevesz az ellen. A lemorzsolódásra egy példa. Olvastam valahol, hogy vannak trópusi lepkék, amelyek csak a fakoronák fölött röpködnek. Ha a területet átvágja egy út vagy széles ösvény, ott maradnak elszigetelve a maguk erdőfoltjában. Aztán jön egy másik, meg egy másik átvágó út stb., az erdő mozaikká válik. Így a populáció mikropopulációkra hullik szét, amelyek hosszú távon életképtelenné válnak, s oda a faj. Így válik a sziget börtönné s ez a megoldásforma csapdává.

Saját szakterületemben azt tartják a kollégák, hogy a vörösgémnek mintegy 20 ha teljesen háborítatlan területre van szüksége. Ha nincs meg ez a kb. 20 ha, nincs több vörösgém. És itt jön egy kevésbé ismert biológiai törvény, a Charles Dixon-féle megfogalmazás. Kissé szabatosan, szerinte a madarak jelentős területhűsége következtében, ha nincs ott az a bizonyos madár, ahol lennie kellene, ez azt jelenti, hogy máshol sincs. Nem elvándorolt, hanem elhalt. Kevésbé szakértőknek magyarázom: Arra a jelenségre, amikor egyes madárfajok ősszel-tavasszal csapatostól útrakelnek, elvonulnak, a *vonulás* a megfelelő kifejezés és nem a *vándorlás*, hisz visszafordítható, megismétlődő folyamatról van szó, mert ami egyszer elvándorolt, nem tér többé vissza.

Ismét csak indiai tapasztalataimból. A rádzsahsztáni híres Keoladeo Ghana madárparkban ottjártamkor egyetlen nősténytigris élt, ezzel csalogatták-riogatták a turistákat a helyiek. A legközelebbi tigrispark jó félnapnyi vonatozásra van, megművelt területeken, falvakon-városokon át, a messzi Rantambhore-ban. Hogyan talált volna magának kandurt Shiva egyik hátasállata, az özvegy dzsungelkirálynő? Élt, ameddig az istenek kimérték neki, utánna kitörölhettünk egy foltot a faj elterjedésének gyér mozaikjából.

Ha már a tigriseknél vagyunk, e faj esetében is fölmérhetjük a védőintézkedések hatékonyságát. Sajnos, negatív példa, de fájdalmasan valós. Mint tudni, a tigrisvadászatot Indiában hivatalosan 1970-ben tiltották le, az 1972-es összindiai állománybecslés 1827 darabról számol be. Hatalmas nemzeti erőbedobással kezdődött, amihez közben erős nemzetközi támogatás is hozzájárult, így pl. a *World Wide Fund for Nature* – Természetvédelmi Világalap - egymillió dollárt adományozott fölszerelésben (no és konzultációban) a tigrisek megmentésére. Úgy nézett ki, kiderül az égbolt a nagy, csíkos macskák fölött. Amikor az indiai útleírásom dolgoztam - utánakerestem mindenhol-, az indiai tigrisszámlálók 3500 - 3750 főről írnak. Nos, második útam alkalmából olvastam Puri-ban a *The Sunday Statesman* c., Bhubaneswar-ban 2008 febr. 17-én kiadott napilapban, egy, a szerkesztőséghez írt rövid levélben, amelynek címe *Act before the big cat becomes extinct*, hogy Indiában már csak 1411 tigris maradt! Igaz, itt nem elismert szaklapról van szó, de nem is valami fanatikus polgári zöldpárt sajtó fóruma ez, hanem indiai, indiáknak írt napilap. Mi van a szétkürtölt Tigrisprojekt eredményeivel, ha a 35 évvel előbbi szint alá zuhant a tigrisállomány? És a jelenséget – kevés kivétellel -általánosítani lehet.

S hogy ne csak a kék és lila tartományokból vegyek példát, hanem az objektivitás miatt valami rózsaszínűt is, szóljak egy nekem kedves, látványos pozitív tapasztalatomról.

Az Andok négyezres bércei fölött, a kietlen kősivatagokban él egy ritka teverokonság, a vikunya, amelynek gyapja - épp ritkasága, körülményes megszerzési módja miatt – csak az inkák ruháit szolgáltatta, a közelmúltig pedig a nagypénzű gazdagok számára jelentett státuszszimbólumot, hisz minden darabért dollárok százait kellett lepengetni. Érthető is, hisz a védett csodaállatot úgy kellett orozva lelőni s azután nyírták meg, a földolgozott árut pedig a feketepiac hálózata hozta forgalomba. Nos, ez év telén jártam arra, s az autóbusz ablakából

láttam-fotóztam több csoport vikunyát, ott legelésztek a gyér növényzetben az autóút közelében. (Közben eszembe jut, hogy a tevefélék hímneműjét *ménnek* nevezik, a nőstény a *kanca* s az ivadék *csikó*, akár a lófélék esetében). Csak az történt, hogy külső segítséggel a peruiak valóban keresztülvittek egy sikeres, fontos természetvédelmi projektet. Óriási kerítésrendszert építettek - egyes szakaszait magunk is láthattuk - ahol üres szakaszokat hagytak a szomszédos legelőhelyekre való átjárásra, az állatok egymás közti kapcsolatainak fönntartására. Adott időszakban lezárják a kapukat s több falu lakosságából összetoborzott hajtócsapat egy tölcészerű szakaszon át zárt helyre tereli össze, fogja be s nyírja meg az állatokat. Utána meg egy évig nem háborgatja őket senki, de életük során akár többször is leadhatják a gyapjat, többé nem kell otthagyni az irhát. A ritka textília értékesítéséből pedig nem az orvvadászok s a feketepiac cápái részesülnek, hanem a helyi indián faluközösségek is, ahol közérdek lett a mindeddig keményen üldözött állat védelme. Az akkor készült fotókon több állat bundájában jól láthatóak a nyírógép nyomai, s az a legalább 60 főnyi vikunya, amit azon az útszakaszon megfigyeltem, számomra is ékesszólóan bizonyítja, hogy lehet, s van néha olyan megoldás is, amikor az ember úgy nyer, hogy nem károsít.

- **Ennyi érdekes tapasztalat és értékes tanulság birtokában hogyan szervezne meg Kiss J. Botond egy valóban hasznos, valóban jól működő természetvédelmi területet, ha ennek nem volna semmilyen bürokratikus, politikai és pénzügyi akadálya? Kérjük, „rajzoljon nekünk” egy minden szempontból célszerűnek, hasznosnak, reális társadalmi feladatot ellátónak nevezhető rezervátumot akár a Duna-deltában, akár a Retyezát körül, egyáltalán: akárhol a Kárpát-medencében.**

Beszélhetek egy, minden tekintetben kívánatos természetvédelmi területről, mint tágasabb otthonról, a Duna-delta Bioszféra Rezervátumról. Elvben minden ideális, szinte utópisztikus. Majd 600.000 területen fekszik – ez Románia mintegy 2,7 %-át jelenti, sőt, északon tovább is folytatódik a - szintén Duna-delta Bioszféra Rezervátumban, de ez már ukrán területen van. Biológiai sokfélesége csodálatos, mindeddig kb. 1700 növény- és 4000 állatfaj került összeírásra, hisz él itt mintegy 170 halfaj, 22 kétlábú és hüllő, csak a madárlista 320 faj körüli, az emlősöké 34 fajt számlál. Nem egy élőlény endemikus, csupán csak itt található, sőt, a szakemberek manapság is írják le a tudomány előtt eddig ismeretlen fajokat. És tegyük hozzá, ha lesz még pénz kutatásra, ezek a számok látványosan megnövekedhetnek. Tájjellegi vonatkozásban, itt van a világ egyik legnagyobb összefüggő nádasa, a közelmúltig eltekinthető emberi beavatkozás nélkül. Tekervényes víziútak, hatalmas tavak, a lagunavidéken alig látni át egyik partról a másikra. Sokévszázados tölgyerdők a háromemeletnyi homokdűnék között, frissen született szigetek a tengerparton, amelyek szemünk láttára zöldülnek ki és népesülnek be gazdag állatvilággal, úszó nádszigetek, amelyeknek csodájára járnak szakemberek és turisták. És, mert bioszféra rezervátum, lakossága is van. No nem az Otthon állam, amit Jókai írt le *A jövő század regénye* c., rendkívül érdekes utópisztikus, tudományos-fantasztikus művében. A valóságban itt lévő kéttucatnyi helység közül egyesekben mindmáig őseik foglalatosságait űzik, a halászatot, meg külterjes állattenyésztést, nemegyszer olyan eszköztárral, amely bármelyik múzeum díszére válna. Az állatállomány között voltak s részben vannak még csak itt élő tájfajták, amelyek megérdemelnének egy génbankot. Tarka nemzeti összetétel, a letűnő hitvilág még élő maradványai, lebilincselő régi szokások, amelyek között élete végéig eltúrkálhatna a néprajzi kutató...minden együtt volt s részben van ma is egy eszményi rezervátum létrehozásához, amire az 1990-es évben került sor. Akkor létesült egy elit alakulat is, a Védterület Őr- és

Ellenőrszolgálat, amely e hatalmas területen hivatott védőintézkedéseket folyamatosítani. (Megvallom, ennek létrehozása, megszervezése és vezetése látszott életem főművének, a legfontosabb szakmai megvalósításnak). Sőt, lényeges anyagi fedezet is volt az indításkor, az új intézmény a Világbankon át 4,7 millió dollárt kapott. Aztán lassanként elhervadtak reményeink virágai. Mint már mondtam, engem eltávolítottak a Testületből, nem volt aki kiálljon azon esetekben, amikor az őrszemélyzet szorítóba került. Így a legények nagy része néhány keserves lecke után más hivatás után nézett, az intézmény pedig kifejezetten bürokratikus jelleget kapott.

Mindez még nem volna tragikus, minden változik, alakul. De közben reflektorfénybe került a deltavidék turisztikai potenciálja is, ami erős tőkeáramlást hozott ide. Egyre-másra épülnek a szállodák, motelek, kacsalábon forgó villák, hétvégi házak. Legtöbbjük olyan építési módban, aminek semmi köze sincs a hagyományos stílushoz, van itt cirillbetűs föliratú székykapu és gerendából móchá, havasi nyaraló és jellegtelen kockaépület, vagy amit csak akarunk. A helyhatóságok minden eszközzel darabokat próbálnak kiszaggatni az országos köztulajdonból s ravasz ügyvédi eljárások segítségével helyi köztulajdonná, majd magánbirtokká tenni. A legkülönbözőbb helyeken épülnek titokzatos tulajdonosú objektumok, akiktől nem lehet számon kérni semmit, de nincs is aki számon kérje, így a terület földarabolása egyre aggasztóbb. Lehanyaglott a haltenyésztés, teret kap a rablóhalászat, egyszálas hálóval, a gázpalack butánjával, elektromos generátorral, amivel csak lehet. Ilyen körülmények között a statisztikai adatok alapján kimutatható, hogy napjainkra a halfogás a társadalmi változások előtti szint egyharmadára esett, s a tendencia fokozódik. Aggasztó a deltai közlekedés: csobbanás nélkül evező ladikok helyett 200-250 lóerős motorcsónakok, jachtok vágnak vízibarázdát s gerjesztenek méteres hullámokat a legeldugottabb csatornákon is. És csak összehasonlításképpen jegyzem meg, hogy az első Világháború előtt, a nagy román ichtiológus és a deltai halászat megszervezője, Grigore Antipa idején pl. a Razelm lagunavidéken a halászati tilalom hónapjaiban csak evezős csónakkal vagy vitorlával volt szabad közlekedni...Az őslakosság pedig nem sokat kapott a vidékfejlesztési koncból. A kiszolgálóegységek tulajai döntő mértékben jövevények, helyieknek marad a ladikos- és egyéb kiszolgálószemélyzeti állás. Az éles nyelvű sajtóemberek a tavalyi parlamenti tevékenység kiértékelésekor megállapították egyik helyi képviselőnkéről, hogy egész évben egyszer sem kért szót...Környezetvédelmi szempontból az úniós csatlakozás sem hozott sok jót, most másországbelieknek is lehetőségük van itteni beruházásokra, ha eddig nem volt pénz valamit véghezvinni, ezután már lesz. És ami még sokat látott szemünknek is váratlan kép, hogy maga az Egyház is ott van a beözönlők között. Nemcsak a püspökségek épületegyütteseiről, a papi nyaralókról van szó, ezek rendszerint valami helységben vagy a közelében vannak. De legalább féltucat, gyakran igen eldugott helyen jelentek meg Delta-szerte s épülnek napjainkban is az un. remetelakok, kolostorok, minden törvényalap nélkül. Nem tudni, kit visz be a kolostorba-remeteségbe a hit és elhivatottság, de a sajtó ismételen ír a szerzetesek orvhalászatairól, vadászásairól, no meg egyéb, még világiakhoz sem illő elfoglaltságaikról.

Mit tegyek még hozzá ehhez az összképhez? Hogy nem látom a megoldást, a pislákoló fényt az alagút végén? Hogy valamikor később jobb lesz? Egészen friss hír pl. az, hogy most szerveződő kormányunkban még csak nem is lesz környezetvédelmi tárca – az előzőben a turisztikai miniszter vitte a balhóna alatt...

Eddig a Deltáról beszéltünk, ezt a leckét alkalmam volt tanulgatni majd félévszázadig. Mit mondhatnék egy, a Kárpátkanyaron belüli rezervátumról? Szóljak gyermekkorom falujáról?

Visszagondolok szülőfalumra, a cseresznyéjéről, almaterméséről híres Magyardécsére, az Erdélyi Mezőség és Szamoshátság határán, a piciny színmagyar szigetre. Lehet, csak a

múltba tekintő szem szépíteti meg a valót, de ami az akkori faluközösség Természethez való viszonyát illeti, valóban olyan volt, amiben ma is rengeteg pozitívumot látok. Kezdeném talán az önellátással. Mindenki megtermelte a maga és családja részére szükséges élelmiszert, a fölösleget, ami elsősorban gyümölcs volt, vitték eladni messzeföldre, Kolozsvárra, Jászvárosba, Bukarestbe. Az asszonyok kenyeret sütöttek, fontak-szöttek, emlékszem, csak posztványoló nem volt, ezért a posztót el kellett vinni a harmadik-negyedik faluba. Sóért Szásznyiresre jártak, onnan szállították ökrösszekéren a tömzsökökből hasított kősót. Szűzdohányt valahonnan Nemegye környékéről hoztak az ottaniak s cserélték szalonnáért. A faluban volt egy sereg mesterember is, ács, kályhás, kerekes, kovács, kőműves, mészáros, szabó stb. Orvos nem létezett, tán ma sincs, csak bábaasszony, de az öregrendűek közül sokan ismerték a gyógyfüveket, a kificamodott kezét-lábat kenőember tette vissza a helyére. Szeméttelap nem volt, hisz háztartási hulladék alig keletkezett. Ami ehető volt, elfogyasztotta a disznó vagy majorság, ami eléghető, el is égették, a hamut pedig kihordták a kertbe. Kemény, munkás, egészséges élet volt. Később olvastam Szent-Györgyi Albert -talan *Az élő állapot* c. - könyvében egy igen érdekes megfogalmazást. Szerinte napjainkra már csak a patriarchális falusi élet az, amely az embernek, mint lénynek még megfelel, hisz olyan gyorsan és radikálisan változnak életkörülményeink, környezetünk, hogy mindezzel szervezetünk nem tud lépést tartani, alkalmazkodni, innen származnak bajaink.

Időgép nincs, talán nem is lesz, nem tudunk visszamenni a múltba, sem a haladás kerekeit megkötni. Pedig egy ilyen faluközösséget tudnék rezervátumként elképzelni, egy élő falumúzeumot, a maga tradicionális életével, már csak azért is, hogy ne felejtődjenek el, ne vesszenek ki az életfenntartó ismeretek. Civilizációnkban az ember egyre inkább a technika kiszolgáltatottja, elfelejti magamagát kiszolgálni, hisz elvárosiasodási létünkben gyakorlatilag kiszolgáltatottá válik. Pl. egy rövid áramszünet már fölbolygatja hivatali munkánkat, sőt létünket is, leáll a közlekedés, nincs világosság, víz, fűtés, akár a WC is használhatatlan stb. Aztán egy ilyen objektum megfelelő lehetőség volna az olyannak, aki arra vágyik, hogy megszabaduljon a hangyabolyélet elkerülhetetlen stresszétől, visszatérjen a Természethez. (Ezt persze nem én találtam ki, J.-J. Rousseau már nagyon régen megfogalmazta a gondolatot). Ebben a gondolatkörben vásároltam és hoztattam rendbe én is egy nádfüdeles, vályogból vert falú öreg parasztházat valahol a lagunák partján, saját vízzel a kútból, szőlővel-gyümölcsösrel, zöldséggel, no meg a deszkabudival a kert sarkában.

Különben mostanában olvasom az *Új Magyar Szóban*, hogy komoly bajok vannak szülőfalumban. Az itt élő emberek ma is több mint 600 hektár gyümölcsöst művelnek, elsősorba cseresznyést, ami a falu éves bevételének 70 százalékát biztosítja. Idézek az egyik volt falubelimmel készült riportból: *„Sokmillió lejes kárt okoznak a magyardécsei termelőknek a külföldről behozott gyümölcsök. A cseresznye kilójáért tavaly még harminc-negyven banit fizettek a felvásárlók, de amióta elárasztották a piacot a mutatósabb, ám kevésbé ízletes és agyonvegyszerezett magyarországi gyümölcsök, csak tíz-húsz banikhoz jutnak kilónként a termelők.”* *„Az Európai Uniót mi könnyekkel fogadtuk, az utóbbi két évben óriási nyomor uralkodott el a vidéken: a piac 2007-es megnyitása a csőd szélére sodorta a helyi termeszítőket. Beszterce megye egyetlen magyarok által lakott tömbjéből tömegesen mennek el a fiatalok, ugyanis nincs miből megélni, nem tudunk felmutatni számukra semmilyen jövőképet”*.

Maurice Maeterlick: *A kék madár* c. mesejátékában, a főhős két gyerek a múltban is keresi a boldogságot jelképező Kék Madarat. Sajnos, a fenti vázlatos helyzetből úgy látszik, itt sem található már meg az elveszett paradicsom...

– Szép és megvalósítható, hogy úgy mondjuk: „potenciálisan reális” rajzolatok. És bárcsak tele lehetne pöttyözni a világtérképet ilyen rezervátumokkal. Mindezzel azonban nem oldódnának meg a globális gondok: például az általános felmelegedés okozta tengerszint-emelkedés, a sarki jég és a gleccserek olvadása, a tengerszint emelkedése, ami kisebb-nagyobb települések ezreit fenyegeti elárasztással; a tengerek elszennyeződése; az atomerőművek radioaktív hulladéka tárolásának problémája; az egyre nagyobb létszámú és sok helyen máris éhező emberiség élelmiszerellátását biztosítani próbáló, környezetkárosító, műtrágyázást és vegyszeres gyomirtást igénylő monokultúrák... Lát ezekre megoldást a biológus, aki napjainkban már nem húzódhat meg a maga kutatásaival a természet „lány ölé”, hanem gazdasági, társadalmi, politikai kérdésekkel is szembe kell néznie?

Remélem, nem vár tőlem senki valami világmegváltó általános panaceumot, ami megoldja összes bajainkat, biztosítja jövőnket, kibékíti a Természettel, vagy akár embertársainkkal és önmagunkkal. Nem kinyilatkoztatok, csak hangosan gondolkodom.

Szerintem csak egy kiút volna, de ez kevésbé járható. Teljesen át kellene állítani biológiai létünk értékrendszerét, lemondani pazarló életmódunkról. Igen, a pazarlás kifejezést használom, amit mindennapi életünkben végzünk. Annak idején, a hároméves Letea szigeti kényszerlakhelyen rájöttem, tulajdonképpen milyen kevés az ember valós létszükséglete. Akkoriban kéthetenként jártam be a városba, hogy a naponként kijáró félveknit egyszerre megvehessem, a havi kiló cukrot, liter olajat kiváltsam. De volt egy szobányi kertem, az erdőben termett gomba, vadgyümölcs, a Tücsök vizsla egy-egy fácánt, nyulat, sőt néha vadmalacot is fogott, és túléltem. Nem remetekosztra akarnám én szorítani az emberiséget, csak sugallom a kiméletlen pazarlást mérsékelni. Nehéz, hisz fogyasztói társadalomban élünk, tessék csak egy negyedóráig nézni a TV-t, mi minden fölösleges dolgot próbálnak embertársaink rántukmálni! Mennyire megfogyatkoztak a tartós használatra szánt javak! Még megvan a fiatalkori székelycsizmám, amit többszöri megtalpatatás után megfejeltek, ill. a régiből csak a csizmaszár maradt – akár ma is föl lehet húzni. Napjainkban a szép, divatos lábbeli egy nyarat ha kibír – tisztelet a különleges modellnek. Vagy nincs, aki foltot vessen a nadrág térdére, el kell dobni s mást venni helyette. Egyetlen kádfürdés alkalmával negyed köbméter vizet juttatunk a szennyvezető csatornába – ha nem tévedek, a víz körforgási rendszerén belül mintegy négy évtized múlva tér vissza. Racinálisabbá kellene szervezni a közlekedést, hisz épp a fosszilis tüzelőanyagok mértéktelen elhasználása miatt élesedik fejünk fölött az általános fölmelegedés Damoklesz-kardja. S annyi hasonló...De hogyan? Hogy a zöld terror sem megoldás, sugallják a Greenpeace akciói is. Már csak azért is, mert a háború viseléséhez pénz kell, az pedig nem a környezetvédelemben terem.

Végezetül ismét csak saját okoskodásom, ill. idézek az említett indiás könyv utolsó mondataiból:

„Persze, a világot nem lehet megváltani, ha nem akarja, hogy megváltsák. A magamfajta, szélmalommal hadakozó pedig örüljön annak, ami neki megadatott.”

Köszönjük a tartalmas beszélgetést. Búcsúzóul hadd kérdezzük meg: melyik a kerek világnak az a sarka, ahol Kiss J. Botond biológus, ebben a minőségében, de általános emberi minőségében is a legjobban érezte magát? Amelyről azt mondhatja: ilyennek kellene lennie az egész Földnek?

Ha hirtelen választanom kell, hol is éreztem magam a legjobban, ill. hova kívánkoznék leginkább vissza, hogy jobban körülnézzek, elég nehezen tudnék rangsorolni. Elsőnek Perura

szavaznék, hisz ezen ország biológiai sokfélesége világviszonylatban is a legelsők között áll. Kéthetes ottlétem alkalmával, őszinte sajnálatomra, a mintegy 1800, onnan leírt madárfajból csak alig néhány tucatnyit tudtam megfigyelni. Persze, nemcsak a madarak hívnának vissza. Olyan csodás, változatos táj, mint Peruban, kezdve a Csendes Óceántól, a Nazca-sivatagtól az Andok ormáig nincs talán sehol, még az olyan hátizsákos turista számára sem, mint amilyen én voltam ott. Aztán az olyan kedves, ősi városok, mint Arequipa vagy Cuzco, nem beszélve az Inka Csapásról, Machu Piccuról, az inkák elfelejtett városáról – emlékeim fűzérében mindenik külön egy-egy gyöngyszem. Ami pedig roppant fontos számomra, hogy ezt az utat, az élményeket, látnivalókat megosztottam Nimróddal, a nagyobbik fiammal, s ez, gondolom, mindkettőnknek örök ajándék.

Szintén trópusi vidék, amit szerettem volna részletesebben megtekinteni, a peruiakhoz hasonlatos vonzerőkkel rendelkező Kolumbia, bár az itteni madárlista „csak” 1754 fajt foglal magába. Nagyon szívesen térnék vissza akár Malájföldre is, ahol Borneón, Sarawak államban voltam, ahonnan annak idején Xántus János gyűjtötte a Nemzeti Múzeum számára a fejedelmek használati tárgyait. Sajnos, mindkét országban igen kötött programom, mozgáslehetőségeim voltak – államtitkár minőségben utaztam, nem sok maradt a biológus számára. Maradandó élmény volt egy tuniszi expedíció – itt a vékonycsőrű póling telelőhelyét kerestük hetekig, hogy még maradt-e hírmondó ebből a ritka madárból? Sajnos, azt kell hinnem, hogy nem, ez is kihalt, ill. kiöltük, de azért még visszamennék oda...

De nemcsak exotikus tekergeből áll a világ. Huszonévesen a Duna-deltára szavaztam, ide jöttem, itt élek, itt próbálok még azok között lenni, akik - a *Suttog a Természet* c. könyvem Előszavából idézve)... „*fölemelik szavukat és kezüket a közömbösség és mohón harácsoló karmok ellen, akik tesznek is valamit, hogy a Természet suttogása ne váljék jajszóvá s majdan mennydörgő, pusztító dübörgéssé*”. S remélem, erre alkalom ez a beszélgetés is.